

Kattarps kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2015-10-15

Kattarps kyrka

Välinge-Kattarps församling, Luggude kontrakt, Lunds stift
Kattarp socken, Kattarp 30:1, Helsingborgs kommun, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Kattarps socken ligger norr om Helsingborgs tätort. Landskapet är ett öppet jordbrukslandskap, lågt beläget och har tidigare präglats av sankta fäladsmarker. Ortnamnet Kattarp tillhör en medeltida namntyp och byn kan därför ha etablerats relativt sent. Byn har ett utspritt bebyggelsemönster med kyrkan i dess norra utkant, tidigare gränsande till Kulla fälad. Denna bebyggelsestruktur har likheter med många andra byar i Kullabygden som exempelvis, Farhult och Brunnby. Kyrkans placering har ibland tolkats som perifer, kanske knuten till en huvudgård men kanske ska platsen istället tolkas som central, i anslutning till vägnät där Kulla fälad har varit en viktig gemensam resurs. Efter enskiftet förändras byn och ett traditionellt sockencentrum med skola och sockenstuga växer fram kring kyrkan. Norr om kyrkan låg tidigare byns äldsta skolbyggnad från 1816 och en lärarbostad. Dessa byggnader finns inte kvar idag. Söder om kyrkan ligger gamla folkskolan från 1846, högre folkskolan byggd 1862 och 1908 års folkskolebyggnad. Sockenstugan byggdes 1882 och ligger väster om kyrkan. När järnvägen mellan Helsingborg och Halmstad anlades 1885 byggdes en station i Kattarp cirka en kilometer väster om kyrkan. En bebyggelse med stadsmässig prägel såsom hotell och sparbank började växa upp kring stationen. Under åren har bebyggelsen i Kattarp förtätats med villabebyggelse av olika ålder och idag är kyrkbyn sammanvuxen med järnvägsorten.

Kyrkobyggnad

Kyrkan består av långhus med västtorn, tvärskepp och ett femsidigt kor med sakristia i öster. En tillbyggnad till norra tvärskeppet utgörs av pannrum och bårhus.

Kyrkans äldsta delar utgörs av långhuset uppfört under romansk tid tillsammans med ett kor med absid. Senare under medeltiden byggdes kyrkan till med tornet och ett vapenhus utanför kyrkans sydportal. Tornet har kvadratisk planform och samma bredd som långhuset. Valv slogs invändigt under sen medeltid och tornet förhöjdes under år 1769. Det nuvarande koret/sakristian, tvärskeppet och långhusets östra tredjedel byggdes 1853-1854 efter att det medeltida koret och absiden rivits. Ombyggnaden var en kompromiss eftersom församlingen helst av allt ville riva hela kyrkan och bygga en ny kyrka. Dåvarande domkyrkoarkitekten C. G. Brunius var den som förespråkade en utvidgning av den befintliga kyrkan och gjorde ritningar till ombyggnaden. Korsarmarnas gavlar utfördes med för Brunius typiska rundbågiga blindingar och fönsteröppningarna med flera mursprång gjordes troligen vid samma tidpunkt. Ursprungligen var gavelpartierna av tegel, och sannolikt även fönsteromfattningarna, oputsade

Kattarps kyrka från norr.

med synligt rött tegel. En brand 1895 skadade kyrkans yttertak och taklag som byggdes om i sin helhet.

1800-talets utvidgning räddade den medeltida kyrkan från att rivas men kyrkans gamla inredning gick ett dystert öde till mötes. År 1923 genomgick kyrkan nästa stora renovering under ledning av dåvarande domkyrkoarkitekten Theodor Wählin som kunde konstatera att endast ett par pelare i renässansstil hade sparats av kyrkans gamla inredning. Wählin ansåg att den nya inredningen var stillös och ritade en helt ny inredning med nytt altare, öppna bänkar och orgelläktare. En skärmvägg mellan kor och sakristia togs bort och en vägg uppfördes i dess ställe. Golven lades om med kalksten. Färgsättningen var mörkare än dagens, det mesta var utfört i mörk ekfärg. Utvändigt kompletterades tornet med ett vindfång och ett ekonomihus med vagnsport. Ett bårhus byggdes vid den norra korsarmen där en tillbyggnad för värmeanläggningen redan fanns. Den senare tillbyggnaden bör ha tillkommit kring 1900. Två romanska fönsteröppningar frilades i exteriören. Under 1950-talet renoverades kyrkan av arkitekt G. W. Widmark. Vagnsporten gjordes om till bårhus och övriga delen av ekonomihuset gjordes om till pannrum. Korets skärmvägg ändrades något liksom predikstolen, ny altarring tillkom och en ny färgsättning togs fram till kyrkans fasta inredning. De gamla gjutjärnsfönstren ersattes av nya fönsterbågar. Under senare år har en del reparationer utförts men inga större ombyggnader av kyrkan har skett.

Exteriör

Utvändigt är samtliga fasader putsade och vitmålade. På delar av långhusets äldsta del och tvärskeppet finns en putsad och vitmålad sockel med varierande höjd. Tornet liksom långhusets västra tredjedel saknar markerat sockelparti. Runt kyrkans fasader finns ett listverk, en gesims, i form av två utkragande skift med ett sågskift. Absidens listverk består av en rundbågs gesims. Fönsteröppningarna har rundbågig avtäckning och fönsterbågar av järn med småspröjsat glas. Dörröppningarna till sakristian/absiden och södra korsarmen är utförda i samma stil med runda överljusfönster. Det västra har sannolikt haft samma utseende men ändrades 1915 när ett vindfång i form av en fronton med trappstegsgavel byggdes framför västportalen. För ingång till tornets övre våningar finns ett murat trapptorn vid tornets norra sida. Trapptornet har kvadratisk planform, är helt murat i tegel, putsat och vitmålat som övriga fasader. Dess dörröppning är stickbågig och en mindre ljusöppning finns upptill i trapptornet vars pulpettak är täckt med rött tegel. Övriga tak består av sadeltak täckta med rött enkupigt vingtegel utom över sakristian som täcks av kopparplåt i fem takfall. Tornets gavelkrön mot öster och väster samt korgaveln och bårhusets gavelsidor är murade med trappsteg och avtäckta med tegelpannor.

Det romanska murverket består av tuktad natursten lagd i jämn skiftgång. Omfattningar till de romanska delarna är gjorda av finhuggen sandsten, sannolikt nordvästskånsk sandsten. Delvis finns gammalt fogbruk bevarat. Murverket bär också spår av brand som gett sandstenen en rödaktig och nästan glaserad yta. Ett par romanska fönsteröppningar kan ses från vinden ovan långhusets valv och de yttre omfattningarna är också frilagda i fasaden. Öppningarna är relativt lågt sittande, vanligen sitter fönsteröppningarna i romanska kyrkor högre men murarna kan också ha förhöjts något. Syd- och nordportalerna har varit belägna väster om dessa öppningar. Dessa är inte synliga i fasaden och överlappas troligtvis delvis av de två västra fönsteröppningarna. Tornets murverk är murat av natursten med rikligt av skolsten medan den senare övervåningen och gavlarerna består av kluven natursten och Brett utstrukna fogar. Tornets östra gavel är uppmurad på långhusets västra gavel. Tinnarna är murade av tegel liksom gavelröstena till korsarmarna. 1800-talsdelarna är i övrigt uppförda med marksten och inslag av återanvänd sten finns, bland annat består öppningen mellan korvind och långhusvind av stora finhuggna kvaderhuggna sandstenar möjligen utfört i Höörsandsten.

Interiör

Från vindfånget i väster kommer man in i tornets bottenvåning som utgör vapenhus. Vapenhuset är enkelt inrett och täcks av ett högt kryssvalv som är putsat och vitmålat liksom väggarna. Valvet är murat utan gördel- och sköldbågar och valvribbor med fyrkantig genomskärning utgår från murarna utan konsol eller valvpelare. Tornrummet är öppet mot kyrkorummet genom en hög och bred spetsbågig valvbåge, murad av tegel. Intill långhusets västra sida finns en orgelläktare som även sträcker sig ett stycke väster om tornbågen, in över vapenhuset. Under läktaren finns förråd och vid ena sidan en uppgång till läktaren. Snickerierna

Läktaranordningen i vapenhuset i tornets bottenvåning.. På läktarens norra sida finns en kalkantplats, orgeltramparens plats.

i vapenhuset i form av dörrar och läktare är gråmålade med inslag av blått och brunt och golvet är lagt med kalksten.

Långhuset går i samma färgskala som vapenhuset med mittgångar av kalksten och brädgolv i bänkkvarteren. Tre valv är slagna över långhusets västra del varav de två västra är medeltida. Långhusets östra delar utgörs av 1800-talets ombyggnad med valv från samma tid. Valven har ett likartat utseende med gördel- och sköldbågar utan följdskift och ribbor med fyrkantig genomskärning som utgår från flerspråkiga pilastrar. Kragbanden består av två utkragande skift i de medeltida valven och tre skift i 1800-tals valven. Samtliga valv och väggar är vitmålade. Det finns inga uppgifter om att det funnits kalkmålningar på de medeltida valven.

Koret når ut i korsmitten och dess golvnivå är upphöjt med ett steg från långhuset. Altaret med altartavlan står mot östra korväggen och altarrundeln når ut ett stycke i korsmitten. Predikstolen står vid korets/korsmittens nordöstra hörn och dopfunten i det sydvästra hörnet. På ömse sidor av altaret och altartavlan finns rundbågiga dörröppningar till sakristian. Dörrarna är utförda i funkisstil, gråmålade med en enkel förgylld list runt dörren och korsformade dörrvred. I sakristian finns ett skåp utfört i samma stil.

Koret sett mot öster.

På vinden finns en inbyggnad för ett ljusschakt ned till koret. Ljusöppningen är numera igensatt ned till koret.

I södra korsarmen finns en entré från söder och motsvarande ingång i norra korsarmens gavelsida är igensatt sedan tillbyggnad gjorts på denna sida.

Ingång till tornets övre våningar sker via det utanpå sittande murade trappornet. Torntrappan består av en spindeltrappa av tegel och mynnar ut i andra våningsplan ovan valven. Klockvåningens bjälklag bärs upp av två nivåer korsande bjälklag med stolpar emellan. Inifrån tornet är det rikt skolade murverket synligt samt konturerna av kyrkans västra gavel som är påbyggd med tornet. I östra gavelmuren finns också ingången till långhusvinden, en sekundärt upptagen öppning. Den övre våningen upptas av klockstolen. På långhusvinden ligger valven fria utan isolering, liksom tornvalven. Murverket saknar till största delar puts och inga äldre bemålade putsytor har påträffats. En liten inbyggnad över korsmittens östra och något högre valvkappa är rester av ett ljusschakt till koret upptaget kring 1915. Kyrkans taklag är av fur och sentida.

Inredning och inventarier

Altare från 1915 ritat av Theodor Wählin. Altaret består av fint lågerhuggen kalksten med skiva av polerad kalksten. På framsidan finns en rund, huggen och förgylld dekor i form av ett konsekrationsskors med rosenkrans.

Altartavlan från 1913 är en målning av Nils Forsberg föreställande Kristus. Målningen har en ram av trä i grå nyanser. En altarnisch från 1894 som utgjort fond till Thorvaldsens Kristusstaty står på altaret i sakristian. Nischen är utförd i nygotisk stil och målad i guld, vitt och blått.

Altarnischen utfördes av snickare Högfeldt i Kattarp. Kristusstatyn till altarnischen är flyttad och står numera vid dopfunten.

Altarring från 1951 ritad av G. W. Widmark. Rundeln består av balusterdockor av svarvat trä i brunt, grönt, vitt, blått och guld, knäfall i röd sammet och överliggare av mahogny.

Dopfont från 1915 ritad av Theodor Wählin och huggen av Ignabergakalksten. Cuppan är rund med relativt raka sidor och skaft med vulst och nedtill en kvadratisk fotplatta med bladdekor i alla fyra hörn. Längs kanten på cuppan finns en huggen dekor i form av en fläta och under den ett textband i relief.

Predikstol av mahogny tillverkad 1853 av snickaren A. Ekelund från Kattarp. Under 1951 blev predikstolen ombyggd och kompletterad med bilder på sidorna av konstnären Ralph Bergholz 1951. Bilderna föreställer apostlarna, evangelister och Kristus. Till predikstolen hör en niokantig baldakin från 1951. Predikstolen och baldakinen är målade i grått, grönt, blått, rött och guld.

Öppen bänkinredning från 1915 ritad av Theodor Wählin. Gavlarna är rakt avslutade upptill med dekor i form av rektanglar med utskuren och förgylld flätornamentik. Bänkarna är blåmålade med fyllningar i grått och brunt. Bänkinredningen står i korsarmar och långhuset fram till korsmitten.

Pneumatiskt *Orgelverk* med 14 stämmor tillverkat av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund 1951. Fasaden är eventuellt ritad av arkitekt G. W. Widmark och består av stumma pipor formade i en med högre mittparti och lägre sidopartier samt gråmålade snickerier utan dekor. Bälghuset och läktaren från 1915 ritades av Theodor Wählin och är målade i grått, brunt, blått och guld. Mot tornsidan finns en kalkantplats bevarad (orgeltramparplats) på liten läktare. Orgelläktaren består av ett bjälklag delvis inmurat och delvis uppburet av pelare, fyra i framkanten och tre på vardera sidan om mittgången. Pelarna är firsidiga med tidstypisk jugenddekor i form av rosor och grekiska kors. Läktarbarriären består av tätt ställda ribbor och pilastrar.

Två ringklockor finns. Storklockan är från 1791. Lillklocka omgjuten 1851 av C. A. Norling i Jönköping. Klockstolen är av ek och består av tre försträvade stolpar som hålls samman av en bjälke som överliggare. Tre strävor finns på vardera sidan om stolparna. Klockstolen nyttillverkades 1769 av timmermannen Nils Persson i Östraby som också märkt takstolen med sina initialer och datum. Eventuellt kan en del timmer i klockstolen vara återanvänt.

Övrigt

Ett par stolpar med utskuren dekor i relief finns bevarade från en äldre inredning, kanske 1600-talets altaruppsats.

En ljusbärare tillverkad 2005 av Mattias Bokelund står i vapenhuset. Ljusbäraren består av ett sandfyllt ljusfat av mässing och en benställning av järnsmede.

Kyrkogård

Den äldsta kyrkogården omgav kyrkan på alla sidor med kyrkan placerad i dess mitt. Omkring 1903 utvidgades kyrkogården mot väster, ungefär till dubbel storlek, intill den gamla sockenstugan, eller kommunhuset som det kallades då. Kyrkogården utvidgades igen 1933 mot norr på gamla skoltomten.

Kyrkogårdens olika delar begränsas av bok, måbärshäck och träd. Utmed den gamla kyrkogårdens sidor finns en stenmur och häck och ingångarna flankeras av kraftiga murade grindstolpar. Några järngrindar finns ännu kvar. Kring gamla kyrkogården har det tidigare vuxit almar som nyligen tagits ned och ersatts av lind. Lind finns också kring norra delen och på västra delen finns en allé av hamlad lind. Utmed norra sidan av denna del har almar ersatts av pyramidavenbok. Stora delar av kyrkogårdens äldsta delar samt 1903 års del är grästäckta med endast ett fåtal grusgravplatser kvar. Även de flesta av gångarna har grästäckts medan huvudgångarna är grustäckta. Söder och öster om kyrkogården finns ännu många gravstenar kvar, de flesta återlämnade, och enstaka gravplatsträd. Hängaskar och en stor blodbok skapar en lummig karaktär. Den norra delen är indelad med häckar och här finns också en minneslund från 1970-talet samt en askgravplats anlagd i början av 2000-talet.

Byggnader på kyrkogården

År 1960 byggdes en ekonomibygnad i norra gränsen av gamla kyrkogården med redskapsskjul och toaletter efter ritningar av Eiler Graebe. Ekonomibygnaden är putsad och vitmålad med rödmålade, bräddäckta gavlar och tegeltak. Den gamla ekonomibygnaden som är hopbyggd med kyrkans norra korsarm används som bårhus/urnutlämningskapell samt pannrum och redskapsbod. Enligt uppgifter från 1913 hängde klockorna före 1769 i en klockstapel på kyrkogården. Ett nytt församlingshem byggdes år 2011 nordväst om kyrkan efter ritningar av arkitekt Mikael Forsberg.

Karaktärisering

Kattarps by utgör ett välbevarat exempel på en kyrkby med rötter i medeltiden. Kattarp har tidigare legat i ett småbrutet odlingslandskap med våtmarker och betesmark i utkanten till Kulla fälad. Bystrukturen delar Kattarp med flera andra byar i Kullabygden och är ett typiskt drag för området. Bakgrunden till detta bebyggelsemönster har man ingen tydlig förklaring till men kan ha med ägandestruktur och markanvändning att göra. Idag utgörs omgivningarna kring Kattarps by av fullåkersmark. Kyrkan och kyrkogården ligger ännu i byns utkant gränsande till det öppna jordbrukslandskapet. Bebyggelsen i Kattarp representeras framför allt av tiden efter enskiftet. Kyrkbyn, där kyrkomiljön är en viktig del, utgör ett välbevarat exempel på ett sockencentrum som etableras under 1800-talet med sockenstuga, skolor och andra

serviceinrättningar. Stationsbyn i västra Kattarp utgör ytterligare ett tidsskikt i byns historia vilket växer fram under 1900-talets början.

En viktig del av kyrkans kulturhistoriska värden består i kyrkans byggnadshistoria som finns bevarad i det medeltida murverket, tornet, de medeltida valven och muröppningarna även om dessa inte är en påtaglig del av kyrkans karaktär. Kyrkans övre torndel med trappgavlar och ljudöppningar tillkom på 1700-talet och ombyggnaden på 1800-talet dominerar övriga delar av exteriören. Kyrkans byggnadshistoria är mycket representativ för en skånsk sockenkyrka och utgör ett typiskt exempel på de ombyggnader och renoveringar som många kyrkobyggnader genomgick kring 1800-talets mitt. Samtidigt genomgår även kyrkbyn stora förändringar. Kyrkan och byn utgör sålunda ett tydligt exempel på den kulturmiljö som skapas under 1800-talets andra hälft. Kyrkans blinderade gavelrösten, tegelmurade gesimser, omfattningar och trappstegsgavlar är utmärkande för Brunius arkitektur och liknande ombyggnader genomför Brunius på många platser i Skåne vid samma tid. På Kattarps kyrka har emellertid det röda tegelmurverket putsats över. En viktig del av fasadernas arkitektoniska uttryck har därmed tonats ned. Tillbyggnaderna för vagnsskjul och vindfånget till tornet bär Wählin's "signum" som ofta gjorde kapellliknande tillbyggnader av denna typ, relativt nätta i sina proportioner, försedda med trappstegsgavlar och dörrar med rikt dekorerade smidesbeslag.

Kyrkans interiör präglas framför allt av Wählin's renovering. Altartavla, altare, orgelläktaren, nummertavlor och flertalet dörrar är från denna tid men har getts en senare färgsättning. Träinredningen har en relativt enkel stilren funktionell form. Drag av jugend märks i orgelläktarens skurna rosdekorer och dopfontens form liksom altaret som har en, för Wählin, vanlig utformning. Även läktardelen i tornets bottenvåning känns igen från flera andra kyrkor som Wählin har renoverat. Att kalkantplatsen finns bevarad är ovanligt, vilket gör den till en intressant kulturhistorisk detalj. Kyrkans senare inredning i form av altarringen och predikstolens tillägg passar väl in i den övriga inredningen. Kyrkorummet binds också samman genom den enhetliga färgsättningen från 1950-talet. Altarringen från denna tid har en form som är mycket typisk för Widmarks formgivning.

Kyrkans kor har en lite annorlunda planering då det upphöjda golvet upptar hela korsmitten med dopfonten placerad vid nordvästra hörnet. Koret är relativt grunt och därmed nära bänkinredningen. En kuriositet utgör inbyggnaden för ljusschaktet som är bevarad ovan valven. Övriga delar av kyrkorummet saknar utsmyckning i form av skulptur eller väggdekorationer med undantag av ljuskronorna av mässing. Valven och väggarna är därmed en viktig del av kyrkans interiör.

Rekommendationer

- Vid renovering av kyrkan invändigt eller utvändigt bör kyrkans olika byggnadsperioder och typiska tidsskikt respekteras och bevaras.

- Kyrkans äldre byggnadshistoria är inte dokumenterad genom byggnadsarkeologiska undersökningar vilket bör utföras när det ges möjlighet, exempelvis i samband med fasadrenoveringar.
- Kyrkan är en del av ett välbevarat sockencentrum och ett kulturlandskap. Kyrkobyggnadens och kyrkogårdens kulturhistoriska värden är viktiga delar att förvalta som delar i denna miljö. Kyrkogårdens strukturer i form av gångar, grindar, murar och gröna strukturer som berättar om kyrkogårdens och byns framväxt bör bevaras och underhållas.
- Framför allt äldre gravvårdar har höga kulturhistoriska värden och bör bevaras på kyrkogården. Gravplatserna bör inte läggas igen, för att bevara intrycket av en aktiv kyrkogård med långa traditioner.

Skydd

Kyrkan skyddas som kyrklig kulturmiljö enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkogården ligger inom registrerad fornlämning Kattarp 23:2, Kattarps gamla bytomt, och skyddas som fornlämning enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor

Vård- och underhållsplan för Kattarps kyrka, Wikerstål arkitekter, Caroline Ranby, 2006.
Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.
Kyrkor och herravälde, från kristnade till sockenbildning i Skåne, Mats Anglert 1995.
Landsbygden, Helsingborgs historia Del VIII:1, Red. Anna Christina Ulfsparre m.fl. 2010.
Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2008.
Kattarp, bevarandeprogram. Red. Karin Gustavsson, Kulturmagasinet. Helsingborgs stad, bevarandekommittén 2007.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2014-05-21

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Författare, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Maria Sträng, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställt: 2015-10-15

